

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

נרות חנוכה בערב שבת, נרות חנוכה בבניין - מקורות והערות

1. בגמ' שבת (כא ב) שנינו "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק". מלשון הגמ' משמע שזמן ההדלקה הוא מהשקיעה.

אולם למעשה יש בזה מחלוקת, האם לפרש כפשט לשון הגמ' "משתשקע" היינו שקיעה, או לפרש שכוונת הגמ' הייתה לסוף השקיעה, דהיינו צאת הכוכבים.

השו"ע (או"ח סי' תרעב סע' א) פסק "אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים" ובביאור הלכה (שם ד"ה עם) ביאר שבדבר זה יש מחלוקת בין הראשונים וז"ל, "כ"כ הטור וכ"כ הרא"ש בפ"א דתענית אבל ברשב"א ור"ן משמע בהדיא שהוא תחלת השקיעה אלא דמשמע שם בשקיעה שניה, וכ"כ במאירי כרשב"א ור"ן וכתב עוד ועיין במרדכי ספ"ב דשבת שכתב דלשון משתשקע מוכח שהוא תחלת השקיעה וכו' וכן עיקר עכ"ל וכ"כ הפר"ח".

ובאמת שדין זה נתון במחלוקת גדולה בראשונים ובאחרונים, ולמעשה יש נוהגים להדליק בשקיעה ויש נוהגים להדליק בצאת הכוכבים.

ויש להעיר שלשיטת הרמב"ם אחר חצי שעה מהשקיעה לא יברך, ולפי"ז גם מי שמדליק בצאה"כ ראוי לו לחוש להדליק מיד בצאה"כ בשביל לצאת יד"ח גם לרמב"ם.

2. בשו"ע (אורח חיים סי' תרעט) פסק "בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואח"כ נר שבת".

והוסיף רמ"א, "ומברך עליהם כמו בחול, אף על פי שמדליקין בעוד היום גדול".
ובאר המשנה ברורה (ס"ק א) "כדי לצאת דעת ה"א דס"ל דאי ידליק של שבת תחלה קבליה לשבת ואיתסר עליה מלאכה אבל רוב פוסקים חולקים ע"ז וס"ל דלא תליא קבלת שבת בהדלקת הנר וע"כ אם הדליק של שבת ולא קיבל שבת במחשבתו יכול להדליק אח"כ וכ"ז באיש המדליק אבל אשה המדלקת כיון שהמנהג שמסתמא מקבלת שבת בהדלקתה א"כ לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק והוא יברך אקב"ו להדליק בשבילה אבל ברכת שעשה נסים וכן שהחיינו ביום א' יכולה בעצמה לברך".

ומה שכתבנו לגבי המנהגים השונים בזמן ההדלקה בערב שבת, עיין בספר 'מצות נר איש וביתו' (סימן ו ס"ק י"ב. ובסי' י סע' א וס"ק א-ב).

3. בגמ' שבת (כב א) איתא "נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה, פסולה כסוכה וכמבוי".

ויש לעיין בטעם הפסול, האם מה שאמרה הגמרא כסוכה וכמבוי היינו לעניין שטעם הפסול בנ"ח הוא כטעם הפסול בסוכה ובמבוי, או שמה שאמרה הגמרא כסוכה וכמבוי היינו לעניין הפסול עצמו אולם טעם הפסול שונה.

נפ"מ בחקירה זו אפשר למצוא במחלוקת הטור ורבינו יואל הלוי, גבי נ"ח למעלה מכל' אמה בתוך ביתו. דלדעת ר"י הלוי כשר בכה"ג כבסוכה, דאם דפנות הבית מגיעות לכל' אמה כשר, ולדעת הטור פסול דלא דמי דבסוכה ע"י הדפנות ישלטו עיניו בגג, אבל בנ"ח מה מועיל שהגג גבוה יותר מכל' אמה, סוף סוף לא ישלטו עיניו בנ"ח. ובב"י בשם מהרי"א ביאר דעת ר"י הלוי דכיון דיש אויר הוא מעל כל' אמה שלטא עינא. והט"ז (או"ח סי' תרעא ס"ק ה) העלה דהעיקר כדברי הטור דאף בתוך הבית למעלה מכל' אמה פסול.

והנה לפי החקירה בהבנת הגמ' נוכל לומר, דאי נימא דטעם הפסול שוה בנ"ח כסוכה וכמבוי, א"כ מובן הדיון בין ר' יואל לטור, אולם אי נימא דבנ"ח הטעם הוא משום דלא שלטא ביה עינא, אולם בסוכה הטעם הוא משום דבעינן דירת קבע, א"כ אין שייכות בין הסוגיות ופשוט דבנ"ח אף בתוך הבית למעלה מכל' אמה יהיה פסול.

והנה טעם הפסול בסוכה נתון במחלוקת אמוראים, בגמ' סוכה (ב א). לדעת רבה בעינן שידע שהוא יושב בסוכה, ועד כל' אמה אדם יודע שיושב בסוכה, וביותר מכל' אמה כיון דלא שלטא ביה עינא לא יודע שיושב בסוכה. דעת ר' זירא היא דבעינן צל דפנות ובכל' אמה ליכא. דעת רבא היא דבעינן דירת ארעי ובכל' אמה אין אדם עושה דירתו דירת ארעי אלא קבע. משלשת הטעמים הנזכרים, היחיד שמתאים לנידונו בנ"ח, הוא טעמו של רבה, דלא שלטא ביה עינא. כמו כן טעם הפסול במבוי, מבואר בגמ' ערובין (ג א), דהוא משום דמעל כל' אמה לא ניכר דלא שלטא ביה עינא. לכן פירש רש"י בשבת (שם ד"ה פסולה), "פסולה - דלא שלטא בה עינא למעלה מעשרים אמה, וליכא פרסומי ניסא". כלומר רש"י הבין שמה שמשווה הגמ' דין נ"ח לסוכה ומבוי, הוא כדי ללמוד שטעם הפסול בהם שוה. אולם בד"ה כסוכה וכמבוי כתב רש"י ז"ל, "דתנן בהו בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי". ולא כתב כסוכה ומבוי שטעם הפסול בהם הוא דלא שלטא ביה עינא, ולפ"ז דעת רש"י היא שלא מוכרחים לומר שאותו טעם שייך בסוכה ומבוי ובנ"ח, כלומר שגם שאר האמוראים דמסכת סוכה ור' יהודה דמס' עירובין, יודו דבנ"ח מעל כל' אמה פסול מטעם דלא שלטא ביה עינא ובעינן פרסומי ניסא, ומה שהביא הגמ' סוכה ומבוי הוא ללמד שדינם שוה שפסולים.

הדברים מבוארים יותר בדברי הרמב"ן בחידושו למס' שבת (כב א ד"ה הא) ז"ל, "הא דדרש רב נתן משמיה דרבא כסוכה וכמבוי. משמע לי דרבה גרסין בה"א, דקסבר טעמא דסוכה משום דלא שלטא ביה עינא ומשום הכי שייך בנר חנוכה דבעי' פרסומי ניסא ומשלט עינא. אבל לרבא דאמר משום דירת קבע, מאי שייטא דסוכה גבי נר חנוכה? ואיכא למימר סימנא בעלמא נקט כלומר שלשה שיעורן עשרים אמה, וודאי משום דלא שלטא ביה עינא הוא דאפי' רבא מודה דלמעלה מעשרים אמה ודאי לא שלטא ביה עינא אלא פלוגתא דסוכה משום דידיעה לדורות היא כדאיתא בדוכתה". והריטב"א (ד"ה

הא) כתב דלא בעינן לגרוס רבה בה"א אלא ברור דאף לרבה הטעם בנ"ח הוא דלא שלטא ביה עינא וליכא פרסומי ניסא ומה שהביאה הגמ' להשוות כסוכה ומבוי, היינו שאף הם פסולים במעל כ' אמה. היוצא מהאמור שבין אם טעם הפסול בסוכה ומבוי שווה לנ"ח ובין אם לא, בנ"ח הפסול הוא משום דלא שלטא ביה עינא ובעינן פרסומי ניסא וליכא.

ולהלכה העלה המחבר (סי' תרעא סע' ו) דלמעלה מכל אמה פסול ובאחרונים (ט"ז שם, משנ"ב ס"ק כח) ביארו הטעם משום דלא שלטא ביה עינא ובעינן פרסומי ניסא.

לפ"ז בבנין קומות למעלה מכל אמה אין להדליק בחלון, כיון דלא שלטא ביה עינא. אולם אם שלטא ביה עינא, כגון שיש בניינים סמוכים ומחלונותיהם רואים את הנרות לכאן' אע"פ שהוא למעלה מכל אמה מותר להדליק שם, שהרי יש פרסומי ניסא ושלטא ביה עינא.

אולם למעשה בשאלתנו נחלקו גדולי האחרונים. בשו"ת שרידי אש (ח"א סי' נו) העלה שצריך להדליק הנ"ח בפתח ביתו ולא בחלון אם הוא גבוה מכל אמה. ובספר מקראי קודש (חנוכה פ"ג ס"ק ד) הביא הרה"ג משה הררי שליט"א דעות כמה מגדולי הפוסקים שסברו ג"כ דצריך להדליק בפתח ביתו מהצד הפנימי ולא בחלון, והם, הגר"מ אליהו זצ"ל, הגר"ש אלישיב זצ"ל, הגר"י צדקה זצ"ל ולהבדיל בין חי לחי הגר"ח קניבסקי שליט"א.

לעומתם הביא שם את דעת מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל שסובר שאם יש דירות ממול ורואים את הנרות אזי צריך להדליק בחלון ובברכה. (וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל עי' מק"ק עמ' קעג, ולכאן' כן היא גם דעת השבה"ל דלקמן) והביא בשם רבה של ירושלים הגר"ש משאש זצ"ל שאם נראית החנוכה משני הצדדים יש להדליק בחלון בברכה ואם לא נראית משני צדדים אלא רק מצד אחד, יש להדליק בפתח הבית שיש בזה פרסומי ניסא לבני הבית.

בטעם מחלוקתם כתב שם, שכנראה המחלוקת היא האם דירתם של יחידים רבים נחשבת לרה"ר או לא. דלגר"מ אליהו וסיעתו לא חשיב רה"ר ולכן צריך להדליק בפתח, לעומת זאת להגר"ש ישראל וסיעתו צריך להדליק בחלון כיון דשפיר חשיב רה"ר לענין הפרסומי ניסא דנ"ח.

והנה החיוב שנרות חנוכה יפנו לרה"ר, נפסק בשו"ע (סי' תרעא סע' ה) וז"ל, "נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו. ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר. ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים". ולכאן' לא איירי ברה"ר דא' כבשבת, אלא כוונתו מקום שהרבים מצויים שם. ולפ"ז צריך ביאור בדעת הסוברים שלא ידליק בחלון אלא בפתח הבית, דהרי אע"פ שהחלונות ממול הם הרבה יחידים, סוף סוף לענין פרסום הנס הרי הם רבים ושפיר י"ל דזהו רה"ר גבי נ"ח.

כדברים האלה שאל הגר"א שלזינגר שליט"א (מצות נר איש וביתו ח"ב סי' טז) להגר"י זילברשטיין שליט"א, על דעת חותנו הגר"ש אלישיב זצ"ל, והשיב לו הגר"י זילברשטיין שליט"א "דכל רשות שבה מהלכים רבים, נחשב לגבי נ"ח 'פתח ביתו מבחוץ' פרט למקום הפונה ליחידים... והנה נאמר בשבת דף ח, דגם כרמלית נחשבת 'רשות הרבים' והתנא 'קרי לה רה"ר לפי שאינה רה"י, אם כן גם בנ"ח כרמלית נקראת רה"ר כשם שבשבת נקראת רה"ר"

והביא שם הגר"א שלזינגר מה שהעיר ע"ז הרה"ג ר' אהרן וקסלשטיין שליט"א, דאם גדר רה"ר שונה משבת אפשר דגם חדר מדרגות יחשב רה"ר דלא גריעא מחנות, אמנם יש לחלק דסתם חנות עשוי כל אדם להכנס, משא"כ סתם חדר מדרגות דלא עשוי לכל אדם, כלומר "רה"ר לגבי חנוכה אינו תלוי בכמות הרואים והצופים בנר של חנוכה אלא בפרהסיה של המקום שהנר מונח בו" עכת"ד.

וע"פ דבריו האלה נ"ל לבאר מחלוקת רש"י ותוס' גבי מקום הנחת נ"ח לדר בבית הפתוח לחצר, שבגמ' שבת (כא ב) "ת"ר נ"ח מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחה על שלוחנו ודיו". ופירש שם רש"י (ד"ה מבחוץ) "מבחוץ - משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר אלא בחצרו שבתיהן היו פתוחין לחצר" והתוס' (שם ד"ה מצוה) חלקו עליו והם סוברים שגם כשיש חצר יניח בפתח החצר הפונה לרה"ר. ובחכמת מנוח (שם) ביאר בדעת רש"י שא"צ להניח ברה"ר כיון שבחצר דרים הרבה בני אדם ואיכא פרסומי ניסא, אבל אם רוצה יכול להניח ברה"ר והוסיף עוד שלפעמים "אינו יוצא אם מניחה בחצר, אם אין דרים שם אלא בני אדם מועטין וצריך להניח ברה"ר". וע"פ זה נראה לבאר מחלוקת רש"י ותוס', דלרש"י פרסומי ניסא הוא כמות הרואים, משא"כ לתוס' דלשיטתם פרסומי ניסא הוא שיהא מונח הנר בפרהסיה.

ולמעשה נראה שעדיף להדליק בחלון כדעת הגר"ש ישראלי זצ"ל, דהנה בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' סה) כתב "הנה כפי המנהג להניח משום פרסומא ניסא בחלון הבית גם בזה יעשה כן דעיקר השאלה של למעלה מכל אמה של נדון דידן אינו דומה ללמעלה מכל בש"ס ובשו"ע סי' תרע"א דאין יוצאים דיעבד, בזה איירי שלכולם גם לבני בית הוא למעלה מכל, משא"כ הכא דמדליקין בפנים, ובפנים איכא למטה מכל בזה יוצאים עכ"פ מעיקר דין המצוה כמבואר בש"ס ובשו"ע סו"ס תרע"א, כיון דאיכא היכרא לבני בית, וגם בזה משמע בפמ"ג במ"ז שם סוס"ק ה' דידיק בחלון אפי' למעלה מכל דמ"מ איכא היכרא קצת לרה"ר, ובמחה"ש ס"ק ו' כ' כן דרך אפשר ומ"מ מעיקר התקנה תקנו חז"ל שידליק סמוך לר"ה דאיכא פרסומא ניסא גם בחוץ ופליגי רש"י ותוס' והפוסקים במקום ההנחה אם פתח הבית או פתח החצר, ובדר בעליה בפתח החלון, וכיון דהאמת הוא דאיכא שכנים מכמה צדדים שיכולים להביט בנ"ח, שלהם הוא תוך כ' אמה, נוסף למש"כ הפמ"ג דגם למעלה מכל איכא היכרא קצת, מלבד היכר גמור לב"ב בפנים איני רואה סיבה לשנות המנהג מכבר להדליק בכה"ג על פתח החלון, ובשיעור מרחק של השכנים ממול לא קבלנו דבר אלא העיקר שאפשר להסתכל עוד בראיה רגילה דדוקא

ממטה למעלה השיעור כ' אמה דאין אדם משליך ראשו לאחוריו להביט למעלה כמש"כ המאירי ריש סוכה".

וע"פ דברי הפמ"ג שהביא מובן שעדיף להדליק בחלון דבכך יוצאים יד"ח ממה נפשך, שהרי לבני ביתו איכא פרסומי ניסא ובזה מספיק כדי לצאת ידי חובה, ובכל מקרה מרויח גם את הפרסום הנס שיש לדיירים בבניינים הסמוכים. ע"פ דברים אלו מובן שיש לעשות כהוראת הגר"ש משאש זצ"ל שאם יש לחנוכיה גב והנרות נראים רק מצד אחד ידליק כשפני החנוכיה פונים לביתו, אולם אם אין לה גב ונראית משני הצדדים ידליק בחלון שבזה יוצאים יד"ח ומרויחים הידור בפרסום הנס.

אולם כל הנדון לעיל היכן בבניין יש להדליק, בחלון או בפתח הבית, הוא לשיטת החזו"א, שהרי נחלקו החזו"א והגרי"ז מה הגדר של חדר מדרגות, האם דינו כמבוי או כחצר. החזו"א דס"ל שחדר מדרגות חשיב מבוי ולא חצר ולכן לא שייך להדליק נר חנוכה בכניסה לבניין, אולם לדעת הגרי"ז לחדר מדרגות יש דין חצר וא"כ צריך להדליק נר חנוכה בפתח החצר, כלומר בפתח הבניין (עיין בספר 'מצות נר איש וביתו' סי' ה ס"ק ו).

ובספר 'מצות נר איש וביתו' (שם), הביא בשם הגרשז"א, "שאף שלכתחילה מקום הדלקת הנרות הוא בפתח הסמוך לרה"ר וכמבואר בשו"ע, נראה דבניין שדרים בו כמה בני אדם, ואחד מהם כבר הדליק נרותיו בפתח הסמוך לרה"ר, עדיף טפי ששאר האנשים הדרים באותו בניין ידליקו הנרות בחלון ביתם הפונה לרה"ר, דבכך יש היכר שאלו הנרות חנוכה שהדליקם בעל הבית. ואף שלא נזכר שיש עדיפות במצוה שידעו שאלו הנרות שלו דוקא, ואין הכי נמי שאם ידליקו כל דיירי הבניין למטה בפתח הסמוך לרה"ר ודאי שפיר יצאו יד"ח, מ"מ עדיף טפי שידליקו בחלון הבית דאיכא בזה פרסומי ניסא טפי שמדליקין הנר בכמה מקומות".

ומו"ר הגרא"א כהנא שפירא זצוק"ל כתב בזה (מקראי קודש, נספחים א-ב):

א. "בבית עם כמה קומות, עדיף להדליק בדירה או במרפסת שלו מאשר להדליק ברחוב ליד חדר המדרגות, שיותר פרסומי ניסא ע"י הדלקה במרפסת וכו', שמפרסם שהוא מדליק לזכר הנס, מאשר יהיו ליד הרחוב נרות מועטים של דיירים מועטים, ובפרט במקום שרוב הדיירים אינם מדליקים, ויש אולי פרסום הפוך".

ב. "בישיבה שלנו בנין בן ארבע קומות ולמעלה משמונים חדרים, שהיא למעשה עיירה קטנה שבה גרים מאות אנשים ההולכים במסלול קבוע במסדרון בין החדרים, יש להדליק ליד החדר במסדרון שבזה יש פרסומי ניסא יותר מאשר להדליק בחלון החדר שגבוה מאד מרשות הרבים, ולא רבים יכולים להבחין בנרות הדולקות".